

Sodobni biološki pozitivizem in kriminaliteta žensk

Dr. Zorica Mršević¹

Omejena družbena vloga, dodeljena ženski, naj bi jo obdržala na ravni biološkega v vseh pogledih in v vseh razlagah njenih dejavnosti, tako tudi tistih nezakonitih, kriminalnih. Doslej so opredeljevali ženske — storilke kaznivih dejanj — kot enotno skupino biološko in čustveno spodbujenih spolnih bitij, medtem ko so pri moških upoštevali razlike, npr. razredne, rasne, etnične, statusne, poklicne. Razlog za tako miselnost je, da se sodobna kriminologija pravzaprav ni nikoli popolnoma odrekla postavkam klasičnih bioloških teorij o ženski kriminaliteti, čeprav jih je že dolgo štela za preživele, kadar je šlo za kriminaliteto moških. Avtorica razčlenjuje nekatere klasične kriminološke teorije in jih primerja s sodobnimi, nebiološkimi razlagami ženske kriminalitete, katere zagovorniki še danes iščejo nek enoten, v glavnem biološki vzrok za žensko kriminaliteto, pri tem pa tavajo po zdavnaj zapuščenih slepih ulicah kriminologije. Razlage, ki nastajajo na feministični podlagi imajo več možnosti podati neko celovitejšo podobo tega problema, kar dokazuje z razčlenjevanjem nekaterih starejših teorij ter sodobnih raziskav.

Ključne besede: kriminaliteta žensk, teorija kriminologije, biološki pozitivizem, kriminalna etiologija, feministični pristop.

UDK 343.914 : 343.9.001

Čeprav živijo ženske in moški v podobnih družbenih razmerah, postanejo moški veliko pogostejše storilci kaznivih dejanj (razmerje 6 : 1)² v primerjavi z ženskami.³ Na vprašanje, kako prihaja do razlik med moško in žensko kriminaliteto, je težko odgovoriti in navadno celovitega odgovora ni, čeprav nekateri krivijo »naravo«, drugi pa »vzgojo«. Ne glede na to, za kaj gre, se življenjska stila obeh spolov zelo razlikujeta, razlikujejo pa se tudi njune možnosti in motivi za izvrševanje kaznivih dejanj.⁴

Dosedanja raziskovanja kriminalitete se nanašajo na probleme, ki so bodisi resni bodisi splošni, večina med njimi pa se ukvarja s kaznivimi dejanji, ki so jih storili moški ali dečki. Ker je ženska kriminaliteta redek pojav, je nikoli ne obravnavajo tako resno kot kriminaliteto moških.⁵ Razen tega kazniva dejanja, ki jih storijo ženske, ne ogrožajo delovanja družbe, zato je ženska deviantnost, kot kriminološki problem, precej zanemarljiva.⁶

¹ Dr. Zorica Mršević, višja znanstvena sodelavka na Inštitutu za kriminološka in sociološka istraživanja, Beograd.

² Tako je npr. na Švedskem v času od 1957 do 1990 stalno razmerje 1 : 5,5. Nespremenjeno razmerje kažejo tudi podatki za Anglijo in Francijo, kjer navajajo v zadnjih 15 letih razmerje 1 : 6. Podobni so tudi podatki za ZDA (1 : 6), Kanado (1 : 8) in nekdanjo Sovjetsko zvezo (1 : 8), vendar s težnjo po naraščanju. Udeleženosť žensk v kriminalu je v letih od 1986—1988 v nekdanji Jugoslaviji znašala 1 : 7,7. V primerjavi z obdobjem od 1952—1962, ko jih je bilo med prestopniško populacijo 1 : 5 in 1 : 4, lahko ugotovimo bistveno znižanje udeleženosť žensk v kriminalu.

³ Smith, s. 49.

⁴ Gender and the criminal justice system, s. 4.

⁵ Tiby, s. 101—135.

⁶ Deviant behavior . . . , s. 524.

Ženske in dekleta kot storilke kaznivih dejanj, nasprotno od moških, pomenijo manjšo neprijetnost za policijo, sodišča in kaznovalni sistem, posledica tega pa je manj uradnih zahtev po raziskovanju in financiranju raziskav ženske kriminalitete. Zaradi uradnega nezanimanja je ortodoksna, na nadzorstvo usmerjena kriminologija, ki je najbolj dejavna v službi državne administracije in oblikovalcev politike, resnično zanemarjala žensko kriminaliteto. Lastnost kriminologije kot discipline pa je tradicionalno ozko zanimanje za samo tiste teme, ki uradno veljajo za družbeni problem in kriminologija je tudi poskušala poiskati vzroke in rešitve zanje, tako da je sama odgovorna za sedanji nivo znanja in ukvarjanja z žensko kriminaliteto — stanje na tem področju pa je najbolj podobno zgodnjemu otroštvu kriminološke misli.

Eden izmed razlogov, da je kriminoloških raziskav o storilkah tako malo, je dejstvo, da ženske redko izvršujejo kazniva dejanja in ne dajejo dovolj gradiva za kakovostno analizo. Tradicionalno mnenje je, da je malo raziskav ali zanimanja za žensko kriminaliteto zato, ker gre za statistično majhne in nepomembne številke. Vendar sam statistični obseg ni zadosten razlog za odgovor na vprašanje, zakaj doslej ženske storilke niso bile obravnavane kot družbeni problem. Storilke namreč pomenijo komaj kaj več kot nepomembno motnjo družbenega reda. Šele pred kratkim so ugotovili, da raziskovanje ženske kriminalitete lahko da ustrezen odgovor tudi v zvezi s kriminaliteto moških, npr., kako jo zmanjšati.⁷

Obstajajo raziskave, ki se ukvarjajo z žensko kriminaliteto kot s stranskim vprašanjem, z ne-

⁷ Tiby, s. 101.

čim, kar se omenja le mimogrede, skupaj z mladoletniškim kriminalom ali kriminalom duševno motenih, kar brez dvoma simbolizira doskorajšnji ženski civilni in pravni status kot nekoga, ki ga tradicionalno primerjajo z otroki in mentalno neuravnovešenimi.⁸ V številnih kriminoloških študijah storilk sploh ne omenjajo, ker jih ne štejejo za toliko pomembne, da bi jih bilo vredno omenjati. Obravnavanje žensk z merili moških dela ženske nevidne. Na ta način izginja specifičnost njene eksistence, ki je ni videti niti takrat, ko se popolnoma razlikuje od moške, kot je to v primeru ženske kriminalitete. Ženska nima »kaj govoriti«, ker se razume, da za njo »govori« moški,⁹ zato so kriminološke razlage ženske kriminalitete neredko na stopnji zgodnje kriminološke misli. V primerjavi z velikansko dokumentacijo o vseh vidikih moške kriminalitete, je število del, ki se ukvarjajo z žensko kriminaliteto, zelo omejeno. Smart navaja, da »skrivanje« žensk ne velja samo za kriminologijo, temveč se to dogaja tudi v sociologiji in drugih družbenih znanostih.

Do sedaj so ženske — storilke kaznivih dejanj — opredeljevali kot homogeno skupino biološko in čustveno usmerjenih spolnih bitij, medtem ko so pri moških obravnavali razlike, npr. razredne, rasne, etnične, statusne, poklicne. Omejena družbena vloga, ki so jo dodelili ženskam, naj bi jih obdržala na ravni biološkega¹⁰ v vseh pogledih in v vseh razlagah njihovih dejavnosti, tako tudi razlagah nezakonitih, kriminalnih dejanj. Ne smemo zanemariti, da so te študije pisali do pred kratkim izključno moški, njihova tema so bili moški, samo pisanje pa je bilo namenjeno strokovni javnosti, ki je bila do nedavnega ravno tako moška, zato je izključitev žensk iz teh pisanj razumljiva, tudi kadar ni namerna — šteje kot normalno, da so ženske nepomembni člani skupnosti,¹¹ zajeti v »splošnosti« poročil in podatkov.¹²

Nesmiselno bi bilo danes trditi, da moški postajajo kriminalni ne zato, ker so revni, duševno

nestabilni, premalo socializirani, družbeno marginalizirani, ali zaradi česa drugega, kar izhaja iz vladajočih družbenih struktur, temveč samo zato, ker so moški.¹³ Vendar pa se kot vzrok za žensko kriminaliteto po vztrajnostnem zakonu še naprej navaja spol in po istem načelu se išče »poglaviten«, torej en sam razlog, ki ga tako štejejo kot edini vzrok za ta pojav. Sodobni poskusi, da bi odgovornost za ugotovljene spremembe na ravni ženske kriminalitete naprtili ženski emancipaciji, so le nova faza, ki izhaja iz tradicionalnih teženj k identifikaciji enopomenskega dejavnika, povzročitelja ženske kriminalitete. Spregledujejo pa, da emancipacija¹⁴ ni sinonim za to, da si »dovoliš« biti podoben moškemu, temveč da se navezuje na možnost zavrniti stereotipno spolno vlogo in zavreči prejšnjo omejeno idejo o prirojenih lastnostih spolov. Obstaja le omejeno število načinov, kako je ženska lahko »dobra« ali »slaba«. Do »oponاشanja« moškega prihaja zaradi prevladovanja dveh družbeno sprejemljivih identitet, ki ju ponujajo posamezniku, to pa sta stereotipna, polarizirana modela moškosti in ženskosti. Če enega zavremo, ostaja dostopen samo tisti nasprotnega spola, ker za sedaj ni kakih drugih družbeno sprejetih alternativ.

In skladno temu, medtem ko postajajo študije o moški kriminaliteti vedno bolj kompleksne in celovite, pri obravnavanju ženske kriminalitete še nadalje težijo k temu, da bi jo omejili na en sam vzrok. Problem je v tem, da se sodobna kriminologija pravzaprav ni nikoli popolnoma odrekla stališčem klasičnih bioloških teorij¹⁵ o ženski kriminaliteti, čeprav jih je zdavnaj opustila kot preživele, kadar je šlo za kriminal moških. Ti kriminološki fosili delujejo še danes tako, da rušijo poskuse celovitejšega obravnavanja tega pojava. Zato se moramo nujno ozreti na klasike kriminološke misli, da bi primerjali njihova stališča s sodobnimi teorijami o ženski kriminaliteti, iz česar se jasno vidi, da stvari niso dosti napredovale.

letu, kakor tudi ne o drugih kaznivih dejanjih iz poglavja dejanj zoper osebno dostojanstvo in moralo. Vse kategorije so zajete le v skupinah polnoletnih in mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, tako da se v tej splošni sliki ženska, kot poseben pojav v kriminaliteti, popolnoma izgubi. Ženske so v kriminalnih statistikah »pokrite« oz. skrite v splošnih podatkih, s čimer je onemogočen pregled in ocenjevanje realnega stanja.

¹³ Tiby, s. 104—105.

¹⁴ Smart, s. 74.

¹⁵ Prav tam, s. 76.

⁸ Smart, s. 177.

⁹ Prav tam, s. 177—178.

¹⁰ Millet, s. 172.

¹¹ Smart, s. 3 in 178.

¹² Statistični letopis Jugoslavije za 1992. l. v okviru poglavja Pravosodje (s. 395—402) ne vsebuje nikakršnih podatkov, ki bi kakorkoli zadevali ženske, niti kot storilke kaznivega dejanja niti kot žrtve. Ni razvidno kako, koliko in katera kazniva dejanja so bila storjena zoper nje, v kakšnem obsegu, s kakšno težo. Pri obdelavi kaznivih dejanj ni najosnovnejših podatkov o številu posilstev v enem

Klasični biološki pozitivizem

Lombrosova in Fererova študija o ženskah in kriminalu (*Ženske storilke*, 1895) v bistvu temelji na danes neugledni ideji o atavizmu, ki vsebuje prepričanje, da so vsi protidružbeni ali kriminalni elementi v bistvu biološki atavistični ostanki zgodnjih razvojnih stopenj človeka. Lombroso in Ferero sta proučevala storilke tako, da sta jim merila lobanje, preštevala materina znamenja in ugotavljala tetoviranje. Odkrila sta malo znamenj degeneracije, kot so nenavadne oblike lobanj, ali »atavizma«, kot so npr. gosti črni lasje, in sta samo nekaj žensk identificirala kot »rojene« storilke. Namreč, zelo majhno število storilk in nekaj več prostitutk je ustrezalo domnevi, da mora imeti popoln kriminalni tip štiri ali več znamenj degeneracije. Namesto da bi zavrgla svojo nesmiselno teorijo, sta uporabila idejo o biološkem determinizmu, da bi pojasnila, zakaj so »resnično« kriminalni tipi med ženskami tako redki.¹⁶ Storilke se namreč ne razlikujejo po tako vidnih znamenjih degeneracije kot storilci, ker so že kot ženske za stopnjo manj razvite od moških, torej bližje primitivnemu izvoru človeka. Ženske, storilke kriminalnih dejanj, nadomeščajo tisto, kar jim manjka, z razmeroma podlim in surovim izvrševanjem kaznivih dejanj. Tako na koncu dobimo podobo kriminalke, ki ima vse lastnosti moškega kriminalca, k temu pa so dodane še vse slabe lastnosti žensk, kot so npr. zvižanost, hudobnost, zloraba, nepoštenost. Po drugi strani pa so ženske, kot konzervativnejše od moških, veljale za biološko manj nagnjene h kriminalu, s čimer se je uveljavilo prepričanje, da je resnična, biološko določena narava žensk v nasprotju s kriminalom. Tako so bile ženske storilke dvojno »preklete«, s tem, da so njihova dejanja legalno sankcionirali in s tem, da so biološko in spolno veljale za nenormalne, kot dvojna izjema pa v resnici za monstume.¹⁷

Ideja o ženski »naravni« vlogi ali njenem »resničnem značaju« je absolutni temelj Fererovega in Lombrosovega dela. Pravo naravo (resničen značaj) pa sta določila z nekritičnim izkustvenim dojemanjem ženske srednjega razreda v devetnajstem stoletju. V skladu s tem sta verjela, da je podrejen položaj žensk, njihovo nedejavno življenje in pomanjkljiva izobrazba, stvarni odraz prave narave žensk. Zanimarila sta zgod-

vinske in antropološke dokaze ter družbeni položaj žensk v drugih obdobjih in družbah, s tem da je bilo samo po sebi umevno, da je tisto, kar sta videla v svojem času, edini možni način urejanja družbenega reda in da je zato ravno ta tisti, ki je normalen«. Z izločanjem preučevanja kriminalitete iz družbenega konteksta in zaradi poskusov, da bi odkrila enostaven biološki vzročni dejavnik, sta Lombroso in Ferero ustvarila ideološki okvir, v katerem so še vedno za- sužnjene številne sodobne študije.

Neoklasični biološki pozitivizem sodobnega časa

Za Thomasa (*Nepriklagojeno dekle*, 1967) je vir ženske kriminalitete dejstvo, da je bilo tradicionalno omejevanje žensk prekinjeno,¹⁸ zaradi česar so ženske postale »nepriklagojene«, ko so bile družbene sankcije odpravljene. V skladu s tem obžaluje opuščanje tradicionalne morale, ki je ženskam določala prave okvire »pravilnega« vedenja. Take razlage, ki napadajo vsako spremembo položaja žensk, so prispevale le k družbeni uveljavitvi ženskega podrejenega položaja, ne pa tudi k pojasnjevanju bistva raziskovanega pojava.

Pollak (*Kriminaliteta žensk*, 1961) ustvarja mit o zlobni ženski in njenih psiholoških lastnostih, da vara in manipulira.¹⁹ Glavna Pollakova ideja je »maskirani« značaj ženske kriminalitete. Do tega naj bi prišlo zaradi neprijavljanja kriminalnih dejanj, ki jih store ženske, zaradi nizke stopnje odkritih storilk v primerjavi z moškimi ter blagega obravnavanja žensk na policiji in sodiščih. Povedati je treba, da so nasprotna stališča bolj prepričljiva. A. Smith²⁰ meni, da je, v celoti vzeto, ženska veliko manj humano obravnavana kot moški, kadar jo odkrijejo in obsodijo, zlasti še na zaporsko kazen. Maskiranost ženske je, po Pollaku, odraz zvite potuhnjenosti žensk, saj jih njihove tipične žrtve — ljubimci, možje in otroci ne prijavljajo policiji. Kavalirstvo naj bi bilo vzrok, da se moški motijo glede žensk: obravnavajo jih kot nezaščitene in težko verjamejo, da bi ženske lahko bile storilke kaznivih dejanj, zato jih tudi ne prijavljajo, obtožu-

¹⁸ Prav tam, s. 41.

¹⁹ Navajajo, da so ženske, menda, »možgani« kriminalne organizacije, navdihovalke in ne neposredne storilke, da manipulirajo z moškimi, ki postanejo storilci kaznivih dejanj, same pa ostanejo ob strani. Smart, s. 176.

²⁰ Smith, s. 50.

¹⁶ Prav tam, s. 31—32.

¹⁷ Prav tam, s. 33—35.

jejo in jim ne sodijo za številna dejanja, ki so jih storile. Trdi, da jim moški v bistvu ne priznavajo sposobnosti, da bi počele iste stvari kot jih počno oni sami, ter jih idealizirajo kot nežna, čista in nenevarna bitja. Ženske pa jim vračajo tako, da se jim maščujejo zaradi svojega podrejenega položaja in sicer z lažnimi obtožbami, češ da so jih prizadeli, posilili, s tem pa nasprotni spol napeljujejo, da izvršuje kazniva dejanja v njihovo korist, ali pa manipulirajo z moškimi, da jim že storjena dejanja oprostijo, da jih ne prijavljajo, ne obtožujejo ali ne kaznujejo, ali pa to store veliko blažje kot če bi bil storilec moški. Pollak ustvarja vtis, da ženske, žrtve nasilja, brez predsodkov odhajajo na policijo in prijavljajo dejanja, katerih žrtve so postale, medtem ko moški, žrtve nasilja, tega ne počno in odstopajo od prijave, ter trdi, da je zato videti, kot da so napadi moških pogostejši. Jasno je, da je ta poskus primerjave med nivojema skrite ženske in moške kriminalitete čista špekulacija in da je Pollakovo prepričanje o maskiranosti ženske kriminalitete brez prave utemeljitve. Pollak nima nikakršnih dokazov o pravilnosti svojih trditvev razen čistih domnev glede moškega in ženskega vedenja, kar pa seveda ne more biti podlaga za take trditve.

Cowie, Cowie in Slater (Delinkvenca deklet, 1968) v svojih analizah niso obravnavali ženskega spola zunaj tradicionalnih, stereotipnih vlog,²¹ upoštevajoč, da obstaja samo en model osebnosti, ki velja za ženski spol. Zdi se jim razumljivo, da so dekleta, ki so sprejela tipično moško vedenje, biološko nenormalna, kar pomeni, da obstaja samo ena oblika vedenja, ki je za ženski spol normalna in da je ta oblika pogojena biološko. Še več, ta oblika izključuje delinkvenco in kriminaliteto, posledica tega pa je, da je vsako znamenje nekonformizma pri dekletih in ženskah obravnavano kot zanesljivo znamenje patologije.

V svojih raziskavah so iskali zlasti znamenja defektne inteligence, abnormnih funkcij živčnega sistema ter narušeno telesno zdravje, pa tudi dokazali, da imajo prestopniška dekleta več pomanjkljivosti od drugih: so prenizka ali previsoka, hroma, nespretna, negraciozna in podobno. Ti opisi neustavljivo spominjajo na Lombrosove opise delinkventnih žensk, s tem da to niso le opisi, temveč »konstitucijski predispozicijski dejavniki«. Pri tem pa se niso zavedali lastnih socialno-razrednih predsodkov ter so

spregledali dejstvo, da se manj premožni člani družbe slabše prehranjujejo, da imajo manj zdravstvenega varstva in s tem manj možnosti, da bi ustrezali stereotipnim normativnim standardom srednjega razreda o spodobnem videzu mladoletnic.

To pa je podcenjevanje družbenih dejavnikov in okolja v primerjavi s fiziološkimi in psihološkimi. Navzlic dejstvu, da je več kot polovica življenjepisov delinkventnih deklet podpirala tezo o uničujočem vplivu družbenih dejavnikov in vplivov okolja, so zanikali pomen teh okoliščin za prestopništvo deklet, ter menili, da je ženski spol bolj »imun« pred delinkventnostjo kot moški. Podobno kot Lombroso in Ferero so menili, da je biološka razlika med moškimi in ženskami najpomembnejši vzrok za razlike v naravi in pogostosti kaznivih dejanj. S tem so razumeli, da postanejo dekleta prestopnice le, če so biološko nenormalna, ali če je neka manjša nenormalnost (npr. debelost) povezana z izjemno stresnimi zunanji dejavniki. Menili so tudi, da družbene razmere manj vplivajo na dekleta kot na fante. Namreč, medtem ko socialne ali ekonomske razlage pridejo prav pri pojasnjevanju moške kriminalitete, je za delinkventno vedenje deklet odločilno biološko pojasnilo.²² Ko so se poskušali ukvarjati z vedenjsko manifestacijo psiholoških razlik, so njihove utemeljitve potekale na nivoju kromosomske strukture spolov. Iz tega je sledilo, da imajo prestopnice nenormalno kromosomsko sestavo, ker sodelujejo v prestopniških dejavnostih z moškimi atributi.

Povedati je treba, da je natančna raziskava na 200 neizbranih zapornicah v Državnem popravnem domu za ženske »Bedford Hills«, ki je potekala v začetku tega stoletja, odkrila nadpovprečno veliko telesnih pomanjkljivosti. Vendar, ker so te podatke razlagale ženske (Študija o ženskah prestopnicah v državi New York, 1920), so navajale kot vzrok slabo prehrano, slabe higienske razmere, bakterijsko infekcijo in druge okoliščine, ki se navezujejo na revščino in nizko stopnjo izobrazbe in teh pomanjkljivosti niso štele kot dokaz o t. i. biološki pogojenosti ženske kriminalitete; v drugi polovici in celo pred koncem tega stoletja pa kriminologi počno isto kot zgoraj omenjeni avtorji, ko mešajo vzroke in posledice na način, ki ga že dolgo ne zasledimo v študijah o moški kriminaliteti.

²² Žensko kriminaliteto in prestopništvo zato obravnavajo v okviru biološke zgradbe ženskega spola. Smart, s. 57.

²¹ Smart, s. 59.

Popolnoma pa zanemarjajo dejstvo, da različne kulture proizvajajo različne oblike spolu ustreznega vedenja in da ženske v nekaterih družbah lahko prevzemajo vedenje, ki v naši kulturi velja za moško. Njihov »čisti« opis kulturno danih nazorov o ženskem prestopništvu ima daljnosežne namene spodbujati in ponujati znanstveno utemeljenost k folklori in mitu, s tem pa bolj prispeva k mistifikaciji kot k razumevanju pojava odklonskega vedenja. Te teorije so sodobne kopije Lombrosa, njihovo delo po pomeni ponovno oblikovanje in razvijanje istih ideoloških elementov, ki tvorijo smer biološkega pozitivističnega pristopa k ženski kriminaliteti.

Delo Konopke (*Adolescentka v konfliktu*, 1966) podobno kot zgodnje študije o moški kriminaliteti implicira, da prihajajo prestopniki iz revnih ali nepopolnih družin, v katerih je bila družinska skrb majhna, ter da imajo pomanjkljivo izobrazbo. Njena študija je bolj opisna kot analitična, pretežno pa se naslanja na dogodke in posamezne primere z opisi bede in osamljenosti, ki so jo doživljala ta dekleta. Na ta način želi Konopka zbuditi simpatije do prestopniških deklet in vznemiriti vest bralca, hkrati pa mu ne omogoča razumeti adolescentnih deklet ter potreb po ustreznem obravnavanju, ko le-te že postanejo delinkventne.²³

Medtem ko sta Lombroso in Ferero menila, da je »moškost« vir ženske kriminalitete ter posledica biološke napake, je Adler trdil, da je kriminaliteta »temna stran« emancipacije žensk. Po tej teoriji zmanjševanje razlik med spolnima vlogama ustvarja novo, bistveno bolj možato žensko, kar povzroča naraščanje ženske kriminalitete.²³ Trganje tradicionalnih čustvenih vezi z družino, šolo in cerkvijo vodi v opuščanje tradicionalno varnih ženskih vlog ter v »preizkušanje« negotovih alternativnih vlog, kar je po Adlerju kriminogen dejavnik, ki zvišuje nivo ženske kriminalitete. Kaže se v vedno večji nagljenosti žensk in deklet k nasilju, in npr., kadar sodelujejo v mladoletniških gangih, političnih demonstracijah ali uličnih neredih, se njihovo vedenje in agresivnost v ničemer ne razlikujeta od vedenja moških, saj so popolnoma enako sposobne ogroziti življenja in uničevati lastnino. Emancipacija naj bi bila kriva tudi za spodbujanje t. i. enostarševskih družin (tj. gospodinjstev, ki jih tvorijo le mati in otroci). Ocenjujejo, da 40 % takih nepopolnih družin živi v bedi, kar je pripeljalo do kriminološkega poj-

ma »feminiziranje revščine«. S tem pojasnjujejo, zakaj so te marginalizirane ženske storilke drobnih tatvin, goljufij in ponarejanja.²⁴

Sodobni poskusi pretrgati vezi z biološkim pozitivizmom

Sodobni odraz tradicije v kriminologiji in s tem težnje, da bi deviacije obravnavali individualno in ne kot družbeno-strukturalno pogojen pojav, je mogoče videti v naraščanju števila psiholoških razlag, ki so začele zamenjevati biološke analize. Te vsebujejo misel, da mora biti oseba čustveno nestabilna ali neuravnovešena, da bi postala prestopnik, zato normalno, prilagojeno dekle, po definiciji, ne more postati prestopnica.²⁵ Frustracija je podlaga za psihološko in čustveno razlago deviacije, ker se vsiljuje mnenje, da se ženske, frustrirane zaradi lastne omejene spolne vloge, zatekajo v kriminal, ki pomeni zanje razbremenitev. Ker pa imajo frustracije in čustva tudi zakonite »ventile«, ni nujno, da vedno spodbujajo tisto, kar je družbeno opredeljeno kot kriminalno dejanje. Frustracija naj bi postala vsesplošna pojasnitev, ki zato, ker pojasnjuje vse, pravzaprav ne pojasni ničesar.

Pomembno je omeniti, da formula za nastanek kriminalite, revščina + družbena prizadetost (nemoč) = kriminaliteta, za ženske ni uporabna. Če bi bila, bi bile ženske na vrhu kriminalne lestvice.²⁶ Kajti ženske so pogosteje kot moški žrtve nezaposlenosti, družbenega sistema, ki jih odriwa na obrobje ter jih istočasno obtožuje: kadar pa so pasivne, zakaj niso bolj dejavne, kadar pa so aktivne, da odstopajo od modela stereotipne ženskosti in da so možačaste. Ženske storilke kaznivih dejanj so pravzaprav nezaželeno breme na vesti družbe, ki jih niti ne razume niti ji ni mar zanje.²⁷ Če pa sprejmemo mnenje, da večina žensk izvršuje kazniva dejanja iz enakih razlogov kot moški, kot to dokazujejo,²⁸ zopet ostaja odprto vprašanje, zakaj to store v manjšem številu kot moški? Za sedaj naše najboljše domneve temeljijo na razlikah v agresivnosti in morda izhajajo še iz določenih spolnih vlog. Enako kot je razlika med kriminaliteto moških in žensk preživela vse družbene spremembe, se je zgodilo tudi z glavnimi spolnimi vlogami.

²⁴ Prav tam, s. 124.

²⁵ Smart, s. 64.

²⁶ Tiby, s. 119.

²⁷ Fairweather et al., s. 244—245.

²⁸ Wilson/Herrnstein, s. 124.

²³ Wilson/Herrnstein, s. 122—123.

Potreba po oblikovanju novega kriminološkega pristopa

Zanimanje za ženske je naraslo na vseh področjih družbenega življenja, odkar so se skupine žensk in ženska gibanja začela ukvarjati z nizkim statusom žensk in zahtevati spremembe v možnostih in diskriminaciji, zaradi katere ženske trpijo v vseh družbenih sistemih. Nemogoče se je izogniti temu, da bodo nekateri kriminologi prej skušali najti odgovor za očitne spremembe v ženski kriminaliteti in prestopništvu v ženskih gibanjih, kot da bi jih dojeli kot posledico sprememb družbenih in ekonomskih razmer.

Čeprav pripadniki neoklasičnega pozitivizma skorajda do današnjih dni iščejo enoten, v glavnem biološki vzrok za žensko kriminaliteto, pri tem pa tavajo po zdavnaj opuščenih slepih ulicah kriminologije, imajo razlage, ki izhajajo iz feminističnih izhodišč, veliko več možnosti za oblikovanje neke popolnejše podobe. Zanimivo je, da se to dogaja celo neodvisno od časa nastanka študije, oziroma prevladujoče družbene teorije vsake dobe. Tako npr. skupina avtoric z začetka tega stoletja (Študija o ženskah prestopnicah v državi New York, 1920) ugotavlja na popolnoma sodoben način, da je nemogoče izločiti samo nekaj dejavnikov, ki bi jih lahko označili kot prevladujoče povzročitelje prestopništva žensk. Ravno tako so bile prepričane, da je pomembno prav to, da ni mogoče ugotoviti posameznih povzročiteljev, ne glede, ali iščemo med socialnimi, ekonomskimi ali psihičnimi vzroki.²⁹ Njihov pogled kaže na najmanj dva pomembna dejavnika: da je najbolje, če študije o ženski kriminaliteti izhajajo iz feminističnega stališča (brez zvišanih tonov), najbolje z ženskami kot raziskovalkami, ter da je treba začeti z domnevo o kompleksnosti in polivalentni vzročnosti problematike.

Pred skoraj tremi desetletji so pri nas ugotovili, da so bile ženske zaradi neenakega položaja v družbenih in družinskih razmerjih, zgodovinsko gledano, v veliki meri omejevale na razmeroma ozko področje družbenih odnosov; zato so imele manj priložnosti kot moški za kazniva dejanja in prekrške.³⁰ To dejstvo je povzročilo, da so pristopali k obravnavanju ženske kriminalitete z vidika družbeno-zgodovinsko-ekonomskih dejavnikov.

Sodobna dojemanja vsebujejo v glavnem na različne načine obdelano stališče, da izhaja raz-

lika med moško in žensko kriminaliteto iz razlik med moškimi in ženskami nasploh. Te vzroke delijo na zunanje in notranje. Notranje razlike so biološke in psihološke, zunanje pa so na področju pripadnosti razredu, krogu znancev,³¹ pomembni pa so še stanovanjski pogoji, družbena moč in različne vloge spolov. Pripadnost subkulturi se po spolu zelo razlikuje in lahko pomeni eno od razlag za manjšo udeleženo žensk v kriminalu. Namreč, uspešno kaznivo delovanje zahteva stike, tehnično usposobljenost ter ustrezno orodje in opremo, predvsem pa pripravljene učitelja. Ženske so iz različnih razlogov v podzemlju manj zastopane, zato so jim vse te okoliščine, potrebne za uspešno organizirano in izpeljano kaznivo dejanje, manj dostopne. Nadalje, ženske in moški se gibljejo v različnih družbenih arenah (temeljne družbene arene, dom, služba in zabava), tako da je hišna arena tradicionalno last žensk, moški pa delujejo predvsem zunaj nje, pri čemer je znano, da je najpogostejše polje, kjer se dogajajo kazniva dejanja, arena zabave.

Vloga spolov je med vsemi zunanjimi dejavniki najpogosteje obravnavana.³² Razlaga ženske kriminalitete v okviru družbenega razlikovanja spolne vloge je eden izmed prvih (tudi danes zelo pogostih) poskusov razčlenjevati ta pojav drugače kot biološke ali psihološke razlage. Teoretiki, ki poznajo omejitve tradicionalnih modelov analiziranja, so nadaljevali z raziskovanjem pomena dejavnikov, kot so različna socializacija, različne možnosti za nezakonito vedenje in različne družbene reakcije, da bi pojasnili žensko prestopništvo. Velika razlika med kriminaliteto moških in žensk izhaja, po takih prepričanjih, iz različnih življenjskih stilov, različnih standardov kontrole, spolne ideologije nekega družbenega okolja. V tem smislu pogosto dojemajo žensko kriminaliteto kot instrumentalno, tj. usmerjeno k pridobivanju neke neposredne osebne koristi.³³ Za moškega je kriminalno delovanje pogosto dejanje dokazovanja, doseganja socialnega prestiža, samozadosten podvig in ne način za pridobivanje neposredne koristi.

Deklice in dečke vzgajamo tako, da spoštujejo različne sklope pričakovanj glede družbenega vedenja. Moška spolna vloga vsebuje določeno stopnjo nasilja in drugih dejavnosti, ki veljajo za »moške«. Ženska spolna vloga pa je, po drugi

²⁹ Fernald et al., s. X.

³⁰ Simović, s. 31.

³¹ Tiby, s. 109.

³² Prav tam, s. 104—105.

³³ Milutinović, s. 172, jo imenujejo tudi »pasivna«.

strani, skladna s pravili oz. vrstami dolžnosti držati se ob strani.³⁴ Sodobna kriminologija pozna pojem nadzorovana ženska.³⁵ Prevladuje namreč mnenje, da dekleta nadzorujejo drugače kot fante, da velja za prve veliko obsežnejši sklop pravil, kontrolo pa sprejemajo tudi same, tako da postane samokontrola,³⁶ ki povzroča, da se ženske trudijo prilagoditi tistemu, kar štejejo, da je stališče večine.³⁷ To, da so ženske močnejše nadzorovane, tj. da jih dodatno nadzorujejo družina in družba, opredeljuje razvoj občutka samokontrole, ta pa jim, med drugim, preprečuje, da bi izvrševale kazniva dejanja. Kjer je pritisk na deklice močnejši kot na dečke, z vcepljanjem mnenja, da so določene oblike vedenja moralno napačne in neustrezne, bo verjetno nivo sprejemanja vedenja, dovoljenega z vsiljenimi normami, višji.³⁸ Vendar ne smemo zanemariti, da teorija vlog, uporabljena sama zase, ne povzroča vprašljivosti stereotipnega prepričanja o naravni biološki opredeljenosti spolnih vlog in razlik. Ta resna zmeta ponovno omogoča tistim, ki zagovarjajo biološki determinizem in pozitivizem, da bodo uporabljali to teorijo kot nadaljnji »dokaz« o veljavnosti njihove razlage na podlagi spolnih razlik. Pravzaprav je treba tako spolno vlogo kot kriminal obravnavati kot posledico socio-ekonomskih, političnih in zgodovinskih dejavnikov, prej kot pa da je eno (kriminal) posledica drugega (spolne vloge).

Neopozitivizem in biološki determinizem pri razlagi ženske kriminalitete imata v sodobnih razmerah nevarne možnosti za obstoj, s te kriminološke margine pa se lahko uporabita tudi za druge namene. Obstaja namreč možnost, da bodo družbene prestopnike, ki se ne obnašajo po vnaprej opredeljenih normativnih standardih, opredelili kot patološke, ki potrebujejo posebno obravnavanje, da bi dosegli konformira-

nje njihovega vedenja. V okviru take paradigme pa prestopniških osebnosti ni mogoče šteti za morebitne uporniške kritike družbe ali preprosto za pripadnike nasprotujočih si (sub)kultur, temveč jih je prej mogoče obravnavati kot biološko nenormalne ali duševno bolne posameznike. Njihova dejanja se potem ne obravnavajo kot nosilci določenega družbenega pomena ali kot možen racionalni odgovor oz. posledica, take posameznike pač »znanstveno« obravnavajo kot aberante, ki jih je treba zdraviti ali odstraniti iz družbe. Biološko deterministično stališče prav tako nekritično šteje kazenske zakone kot danost in jemlje zakonsko opredelitev kriminalitete kot svojo osnovo, ustrezno temu pa ne obravnava načinov, kako kazenski zakoni »ustvarjajo« kriminalce. Nevtralnost zakona, o kateri se govori, se jemlje kot dana, bistveno vprašanje procesa, kako nekdo postane kriminalen, pa s tem ostaja problemsko neidentificirano in neosvetljeno.

Zadnje vprašanje, ki se zastavlja, je namreč, ali proučevati ženske posebej, ločeno od moških in s tem ustvarjati posebno sociologijo, kriminologijo ali psihologijo žensk, ali proučevati ženske in moške skupaj. Ne smemo pozabiti, da ni namen le narediti vidno, kar je nevidnega, ter omogočiti ženskam, da dosežejo svoje pravice v družbenih znanostih, temveč poiskati alternativne modele konceptualizacije družboslovne populacije, tako da bodo interesi in stališča žensk resnično opredeljeni in vključeni, ne pa podrejeni ali zanemarjeni.³⁹ Kriminologija in sociologija deviacij morata postati več kot raziskovanje moške kriminalitete s težnjami po splošni razlagi in morata pojasnjevati vsakovrstno kriminaliteto, če hočeta imeti pomembno vlogo v razvoju razumevanja kriminalitete in v spreminjanju sedanje družbene prakse.⁴⁰

Članek prispel v uredništvo 13. 2. 1993.

Prevedla Marija Milenković

³⁴ Tiby, s. 109.

³⁵ Prav tam, s. 117.

³⁶ Prav tam, s. 111.

³⁷ Smith, s. 49.

³⁸ Prav tam, s. 66.

³⁹ Smart, s. 180.

⁴⁰ Prav tam, s. 185.

LITERATURA:

1. Adler, F.; Adler, H.: *Female delinquency: minor girls and major crimes. Deviant behavior — readings in the sociology of deviance.* New York, St. Martin's press 1979.
2. Fairsweather, E.; McDonough, R.; McFadyean, M.: *Only the rivers run free. V: Northern Ireland: The women's war.* London, Pluto press 1984.
3. Fernald, M.; Hayes, M.; Dawley, A.: *A Study of women delinquents in New York State.* New York, Century 1920.
4. *Gender and the criminal justice system.* London, Home Office 1992. (Section 95 of the Criminal Justice Act 1991).
5. Millet, K.: *Teorija politika polova. Marksizam u svetu* (1981) 8—9.
6. Milutinović, M.: *Kriminologija.* Beograd, Savremena administracija 1973.
7. Phillips, A.: *Feminism and equality.* New York, University press 1987.
8. Smart, C.: *Women, crime and criminology: a feminist critique.* London, Routledge & Kegan 1976.
9. Smith, A.: *Women lawbreakers. The lawbreakers.* London, British broadcasting 1975.
10. *Statistički godišnjak Jugoslavije za 1992. godinu.* Beograd, Zavod za statistiku 1993.
11. Tiby, E.: *Women and crime in the urban environment.* Crime and measures against crime in the city. Stockholm, National Council for Crime Prevention — Sweden, 1990.
12. Wilson, J.; Herrnstein, R.: *Crime and human nature.* New York, Simon & Schuster 1985.

Contemporary Biological Determinism and Female Crime

Zorica Mršević, Ph. D., Research Associate, Institute for criminological and sociological research, 11000 Beograd.

The limited social role assigned to women is to keep them at the level of a biological being in every respect and in every explanation of their activities, even those which are unlawful or criminal. Women offenders have been defined so far as a homogeneous group of biologically and emotionally determined human beings, while males have been treated with due regard to differences in their class, race, ethnicity, status and profession. The reason for such consideration is the fact that contemporary criminology has never renounced the assumption of classical biological theories on female crime, although it has considered them already outdated for explaining male crime. The author analyzes some of the classical criminological theories and compares them to

the contemporary neo-biological explanation of female crime, the adherents of which still seek some universal, mainly biological causes of female crime and in doing so grope in the long ago abandoned blind alleys of criminology. It is stated that explanations which are based on feminist starting points are more likely to provide a more complex picture of this problem as is proved by analyzing some of the older theories and contemporary research studies.

Key words: female crime, theory of criminology, biological positivism, criminal etiology, feminist perspective.

UDC 343.914:343.9.001